

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.2.29>

OGŁĘDZINY I PRZESZUKANIE POJAZDU W PRAKTYCE EUROPEJSKIEGO TRYBUNAŁU PRAW CZŁOWIEKA

Artem Shapoval

*aspirant Katedry Postępowania Karnego,
Działalności Detektywistycznej i Operacyjno-Poszukiwawczej
Narodowego Uniwersytetu „Odeska Akademia Prawnicza” (Odessa, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0001-6501-5391
e-mail: shapoval0304@gmail.com*

Adnotacja. W artykule autor analizuje doktrynę naukową i praktykę Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczącą oględzin i przeszukania pojazdu. Ustalono, że zgodnie z prawem krajowym Ukrainy, oględziny i przeszukiwanie pojazdu w postępowaniu karnym odbywa się na tych samych zasadach, co przeszukiwanie domu. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności nie określa jednak, czy jej gwarancje dotyczą pojazdu. Podkreśla się, że obecnie pojęcie „mieszkania” w rozumieniu artykułu 8 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności ma dość szeroką interpretację. Potwierdzają to m.in. opinie naukowców i indywidualne orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Autor dochodzi do wniosku, że praktyka sądowa rozszerza gwarancje konwencyjne nie tylko na „mieszkania”, ale także na „inną własność osoby”, w szczególności na pojazdy.

Słowa kluczowe: policja, sąd, prawa człowieka, konwencja, oględziny, przeszukiwanie, pojazd.

INSPECTION AND SEARCH OF A VEHICLE IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Artem Shapoval

*Postgraduate Student at the Department of Criminal Procedure,
Detective and Operative-Investigative Activity
National University «Odesa Law Academy» (Odessa, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-6501-5391
e-mail: shapoval0304@gmail.com*

Abstract. In the article the author analyzes scientific doctrine and practice of the European Court of Human Rights regarding the inspection and search of a vehicle. It is established that according to the national legislation of Ukraine, the inspection and search of a vehicle in criminal proceedings is conducted under the same terms as the search of a home. However, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms does not specify whether its guarantees apply to a vehicle. Emphasis is made on the fact that at present the concept of “home” within the meaning of Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms has a fairly broad interpretation. In particular, it is confirmed by the opinions of scientists and individual judgements of the European Court of Human Rights. The author comes to the conclusion that the court practice extends conventional guarantees not only upon “home” but also upon “other property of a person”, in particular, upon vehicles.

Key words: police, court, Human Rights, Convention, inspection, search, vehicle.

ОГЛЯД ТА ОБШУК ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Артем Шаповал

*аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, Україна)
ORCID ID: 0000-0001-6501-5391
e-mail: shapoval0304@gmail.com*

Анотація. У статті автор аналізує наукову доктрину та практику Європейського суду з прав людини щодо огляду та обшуку транспортного засобу. Встановлено, що згідно з національним законодавством України огляд та обшук транспортного засобу в кримінальному провадженні проводиться на тих же підставах, що й обшук житла. Однак у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не зазначено, чи поширюються її гарантії на транспортний засіб. Акцентується на тому, що нині поняття «житло» в розумінні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод має досить широке тлумачення. Це підтверджується, зокрема, думками вчених та рішеннями Європейського суду з прав людини. Автор доходить висновку, що судово-практика поширює конвенційні гарантії не лише на «житло», але й на «інше володіння особи», зокрема на транспортні засоби.

Ключові слова: поліція, суд, права людини, конвенція, огляд, обшук, транспортний засіб.

Вступ. Національне законодавство України чітко визначає підстави та порядок проведення огляду і обшуку в житлі та іншому володінні особи. Зокрема, ч. 2 ст. 233 Кримінального процесуального кодексу України вказує, що до «іншого володіння особи» належить транспортний засіб. Таким формулюванням законодавець фактично поставив знак «дорівнює» між поняттям «житло» й поняттям «транспортний засіб». Однак Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) поширює свою дію лише на поняття «житло». Але практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) пішла дещо далі й значно розширила тлумачення терміна «житло». Тому актуальність теми дослідження зумовлено необхідністю аналізу практики ЄСПЛ щодо огляду та обшуку транспортного засобу задля з'ясування того, чи поширюються конвенційні гарантії на вказані об'єкти дослідження.

Основна частина. Питаннями огляду та обшуку житла в контексті практики ЄСПЛ займалися такі науковці, як Л.І. Аркуша, С. Бутенко, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, О.О. Кваша, О.Б. Комарницька, В.Т. Маларенко, В.І. Левін, П.І. Салій, М.А. Погорецький, Т.І. Фулей, Л.Д. Удалова, Ю.Б. Хім'як та інші. Однак наукові дослідження, присвячені огляду та обшуку транспортного засобу крізь призму практики ЄСПЛ, нині відсутні.

Метою статті є науковий аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо огляду та обшуку транспортного засобу задля отримання відповіді на питання: чи поширюються конвенційні гарантії на «транспортний засіб»?

Обшук та огляд підпадають під гарантії ст. 8 Конвенції, що закріплює право на повагу до приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції, а також визначає, що органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше ніж згідно із законом, коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року). На перший погляд, вказана стаття охоплює досить широке коло відносин. Однак, на відміну від національного законодавства, Конвенція не деталізує термін «житло». Для вирішення цього питання необхідно ознайомитись із науковою доктриною та проаналізувати окремі рішення ЄСПЛ.

Так, на думку Т.І. Фулей, термін «житло» в розумінні практики ЄСПЛ означає насамперед місце, де особа є «вдома». Цей висновок напрошується в результаті аналізу семантичного значення цього терміна офіційними мовами Конвенції. Так, в англійському тексті вживається «home», що значить «дім, житло, батьківщина» («at home» – удома), у французькому – «domicile» (житло; місце проживання, «a domicile» – вдома). Тобто наголос робиться на аспекті важливості об'єкта (помешкання) для особи, задоволенні її потреб, а не на характеристиці самого об'єкта, приміром, його відповідності певним вимогам (Фулей, 2015).

Слушну думку висловлює С. Бутенко. Вона вказує, що житлом у розумінні ЄСПЛ є приміщення з будь-яким правовим статусом, його частина або кілька приміщень, що становлять єдиний комплекс і застосовуються особою для проживання. Таке визначення найбільше відповідає практиці ЄСПЛ. Воно, по-перше, не містить критерію пристосованості для життя фізичної особи, який складно універсалізувати, оскільки вимоги кожної окремої особи до житла індивідуальні. По-друге, в ньому на чільне місце поставлене суб'єктивне розуміння особою приміщення як свого житла незалежно від його правового статусу. По-третє, це визначення дає змогу певній особі, яка працює на підприємстві, установі чи організації і не володіє ними, вимагати ставлення до її робочого місця (окремого кабінету або лише частини спільного приміщення кількох робітників) як до житла, якщо вона сподівається в ньому на приватність, тобто втілюється концепція ЄСПЛ «житло як місце роботи» (Бутенко, 2018). Поділяючи думку автора, варто зазначити, що транспортний засіб також можна вважати житлом у розумінні практики ЄСПЛ, оскільки, не тільки перебуваючи у житлі або на робочому місці, особа «сподівається на приватність». Безсумнівно, перебуваючи в транспортному засобі, особа також може «сподіватись на приватність».

Як слушно зазначає Ю.Б. Хім'як, проаналізувавши практику ЄСПЛ щодо порушення статті 8 Конвенції, можна зробити висновок, що в ній поняття «житло» тлумачиться досить широко і включає не лише «домівку», а й інші об'єкти, які за законодавством України житлом не визнаються, а належать до іншого володіння особи. При цьому за встановлення належності до житла тих чи інших об'єктів ЄСПЛ враховує правові, соціальні, технічні умови розвитку кожної держави, а також її звичаї (Хім'як, 2010). На думку О.О. Кваша, до житла ЄСПЛ зараховує:

- власне житлове приміщення, в якому проживає заявник (справа «Бук проти Німеччини», справа «Прокопович проти Російської Федерації»);
- переважно місце, де особа мешкає, навіть якщо воно облаштоване нею під житло з порушенням національного законодавства (зокрема, крита повозка (кибитка), в якій збиралася жити циганка на землі, що вона придбала з цією метою) (справа «Баклі проти Сполученого Королівства»);
- конкретне місце проживання, щодо якого особа мала достатньо тривалі зв'язки, навіть якщо заявник не проживав у ньому протягом тривалого часу (справи «Новоселецький проти України», «Прокопович проти Російської Федерації»);
- приміщення особи, яке пов'язане з її професійною діяльністю (діловий офіс типу адвокатського (справа «Німітц проти Німеччини»), діловий офіс нотаріуса (справа «Пантелеєнко проти України», «Смірнов проти Росії»));
- житло фізичної особи, яке водночас є офісом очолюваної нею компанії (справа «Чепелл проти Сполученого Королівства»);

– офіційний офіс кампанії, її філії або службових приміщень (справа «Кола Ест проти Франції», справа «Ромен і Шміт проти Люксембургу»);

– місце, куди особа має намір повернутися чи де було її постійне помешкання (рішення у справі «Гіллоу проти Сполученого Королівства») (Кваша, 2007).

Схожої позиції дотримується й П.І. Салій. Автор зазначає, що поняття «житло» в контексті статті 8 Конвенції тлумачиться значно ширше, ніж у національному законодавстві України. На його думку, «житлом» у контексті практики ЄСПЛ вважається:

– місце, в яке особа бажає повернутись або де було її постійне помешкання (рішення у справі Гіллоу проти Сполученого Королівства від 24 листопада 1986 р.);

– власність, яку особа щорічно займає певний відрізок часу;

– житло, яке має статус «службового» (справа «Новоселецький проти України», ухвала за заявою № 47 148/99 від 11 березня 2003 р.);

– приміщення, які пов'язані з професійною діяльністю – офіс чи робоче приміщення – адвоката, нотаріуса тощо (рішення у справі «Німці проти Німеччини» від 16 грудня 1992 р.; рішення у справі «Смірнов проти Росії» від 7 червня 2007 р.);

– поняттям «житло» Суд охоплює і приміщення, призначені і для складів. Крім того, заявником у справі визнається також і юридична особа (рішення у справі «Товариство «Colas est» та інші проти Франції» від 16 квітня 2002 р., заява № 37971/97) (Салій, 2014).

Таким чином, вчені поділяють погляд, що поняття «житло» в розумінні статті 8 Конвенції має досить широке тлумачення. Аби зрозуміти, чи підпадає під конвенційні гарантії транспортний засіб, варто здійснити аналіз деяких рішень ЄСПЛ. Одним із таких рішень є рішення у справі «Лісіка проти Хорватії» (скарга № 20100/06). Згідно з рішенням суду, в рамках розслідування злочину поліцейські провели обшук у двох автомобілях, які належали заявникам: «VW Golf II» і «BMW». У першому випадку поліцейські провели обшук транспортного засобу за відсутності заявників чи їх представників. Обшук другого транспортного засобу спочатку був проведений на підставі ордера, виданого слідчим суддею, та в присутності адвоката. Через кілька днів поліцейські повторно обшукали транспортний засіб «BMW» – на цей раз вже без відповідного ордера та за відсутності заявників чи їх адвокатів.

У цьому випадку ЄСПЛ визначив, що за певних обставин, таких як невстановлення винних осіб, або якщо затримка у здобутті доказів може призвести до їх знищення, поліція або інші компетентні органи можуть проводити обшуки чи інші дії, спрямовані на збереження доказів за відсутності підозрюваних. Однак у цій справі ці особи були визначені як потенційні злочинці і взяті під варту напередодні проведення обшуків. Крім того, ніщо в матеріалах справи не свідчить про те, що докази, які були здобуті в результаті проведення обшуків, могли бути знищені. Отже, на думку суду, були відсутні достатні підстави для проведення обшуків за відсутності заявників або їхніх адвокатів або, принаймні, присутності понятих. Окрім цього, під час проведення обшуків автомобілів «VW Golf II» та «BMW» співробітники поліції здобули важливий доказ. Суд підкреслив, що цей доказ виявився єдиним прямим доказом, а всі інші виявилися непрямими за своїм характером. Однак обставини, за яких цей доказ було отримано, не можуть усунути всі сумніви в його надійності і не позначитися на якості розглянутих доказів. Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що спосіб, в якій ці докази були використані у справі щодо заявників, вплинув загалом на провадження у справі, і, таким чином, можна говорити про невідповідність вимогам справедливого судового розгляду (Лісіка проти Хорватії: рішення Європейського суду з прав людини від 25 лютого 2010 р.).

Також варто звернути увагу на рішення ЄСПЛ у справі «Зосимов проти України». Згідно з рішенням суду, у 1996 р. заявник разом із дружиною започаткували сімейний бізнес, який включав тиражування звуко-, відеозаписів і програмного забезпечення та торгівлю носіями інформації без запису. Як офіс, в якому було встановлене устаткування для копіювання інформації, вони використовували квартиру матері заявника, що знаходилась у м. Києві. У 2002 р. працівниками міліції у присутності заявника та його дружини було проведено огляд автомобіля. Того ж дня працівниками міліції був проведений огляд гаража та офісу заявника.

У процесі огляду працівниками міліції було вилучено сім комп'ютерів, шістьдесят шість пристроїв для відтворення комп'ютерних програм на оптичних носіях інформації, принтер, модем, понад три тисячі оптичних носіїв інформації із записами, близько тридцяти тисяч оптичних носіїв інформації без запису та близько семи тисяч примірників поліграфічних обкладинок для компакт-дисків. Огляд був задокументований у трьох стандартних формах (по одній на кожен оглянутий об'єкт).

У своїй заяві до Європейського суду з прав людини заявник стверджував, що працівники міліції провели обшук у його автомобілі, а також офісі та гаражі без будь-яких юридичних підстав для вчинення таких дій. Суд зазначив, що наявними у справі документами підтверджується присутність працівників міліції в автомобілі, офісі та гаражі заявника. Вказані дії вони кваліфікували як «огляд», а не «обшук». З цього приводу суд зазначив, що незалежно від кваліфікації оскаржуваної дії на національному рівні вона становить «втручання» у право заявника на повагу до його житла в розумінні Конвенції.

Окрім вищевказаного, суд зазначив, що оскаржуваний огляд працівниками міліції був проведений без попереднього дозволу будь-якого незалежного судового органу. Єдиний відповідний документ, отриманий заявником на обґрунтування огляду («акт огляду та вилучення»), не містив жодних положень законодавства, які б обґрунтовували такий огляд працівниками міліції, та не визначав межі повноважень залучених працівників міліції. Спроби заявника домогтися подальшого судового перегляду законності заходу були безуспішними.

За результатами розгляду справи Європейський суд із прав людини оголосив прийнятними скарги щодо стверджуваного незаконного обшуку (огляду) автомобіля, офісу та гаража заявника. У зв'язку з цим суд постановив, що було порушення статті 8 Конвенції (Зосимов проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 7 липня 2016 р.).

Ще одним із показових рішень є рішення ЄСПЛ у справі «Родіонов проти Росії». Так, згідно з рішенням суду, у 2006 р. через підозру в незаконному обігу наркотичних засобів у складі злочинної групи правоохоронні органи за санкцією суду почали прослуховувати телефонні розмови заявника. Із вказаних розмов працівникам правоохоронних органів стало відомо, що заявник готувався до перевезення наркотичних засобів із м. Санкт-Петербург до м. Москва з використанням взятого напрокат автомобіля. За відповідним транспортним засобом було встановлено спостереження. Надалі заявника затримали працівники правоохоронних органів за кермом вказаного автомобіля на контрольно-пропускному пункті дорожньо-патрульної служби. У цей же день співробітники правоохоронних органів провели огляд транспортного засобу. Під час огляду автомобіля на його задньому сидінні був знайдений пакет з упаковками таблеток, порошкоподібною речовиною і електронними вагами, а на підлозі – червоний пакет із порошком. Заявник стверджував, що нічого не знав про вміст червоного пакета, який він перевозив на прохання іншої особи.

До Європейського суду з прав людини заявник скаржився, зокрема, на те, що він не мав змоги скористатись допомогою адвоката з моменту його затримання. Заявник зазначив, що відсутність адвоката негативно відбилася на справедливості кримінального судочинства щодо нього, оскільки визнання його винним ґрунтувалося, на його думку, на низці доказів, отриманих протягом цього періоду часу, зокрема на протоколі огляду транспортного засобу.

Розглянувши скаргу заявника, Європейський суд із прав людини визнав, що в цьому випадку було порушення Конвенції. При цьому суд вказав, що під час затримання заявника та складання протоколу огляду його транспортного засобу він не був належним чином поінформований про свої права на юридичну допомогу і право не свідчити проти самого себе. Заявник дізнався про вищевказані процесуальні права лише через 18 годин із моменту його затримання під час оформлення відповідного протоколу. У зв'язку з цим ЄСПЛ зазначив, що право заявника на юридичну допомогу було обмежено, а обвинувачення в кримінальній справі базувалося переважно на протоколі огляду транспортного засобу, в процесі складання якого були порушені права заявника. Сукупність зазначених фактів привела до порушення статті 6 і пункту «с» статті 3 Конвенції (Родіонов проти Росії: рішення Європейського суду з прав людини від 11 грудня 2018 р.).

Висновки. На відміну від національного законодавства, яке чітко визначає поняття «інше володіння особи», до якого належить транспортний засіб, у Конвенції таке розмежування відсутнє. Зокрема, в статті 8 Конвенції зазначається, що «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції». Однак практика ЄСПЛ не стоїть на місці і постійно змінюється. У зв'язку з цим можна констатувати, що нині поняття «житло» в розумінні статті 8 Конвенції має досить широке тлумачення. Проаналізувавши думки вчених та деякі рішення ЄСПЛ, можна з впевненістю сказати, що конвенційні гарантії поширюються на поняття «транспортний засіб». А це означає, що органи державної влади не можуть втручатись у реалізацію цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 215. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/232716.pdf>
3. Бутенко С. Застосування правових позицій європейського суду з прав людини щодо права на приватність для захисту від незаконного втручання під час кримінального провадження. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 1. С. 21–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_1_5.
4. Хім'як Ю.Б. Захист права на повагу до житла у практиці Європейського Суду з прав людини (кримінально-правовий аспект). *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 261–265. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/23624>
5. Кваша О.О. Захист права на повагу до житла у практиці Європейського Суду з прав людини / О.О. Кваша, Г.Ю. Рунов. *Правова держава*. 2007. Випуск 18. С. 382.
6. Салій П.І. Питання недоторканності житла та іншого володіння особи в контексті Конституції та чинного законодавства України, Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. *Юридична наука*. 2014. № 2. С. 104–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_2_11.
7. Лісіка проти Хорватії: рішення Європейського суду з прав людини від 25 лютого 2010 року (заява № 20100/06). URL: <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/20100-06-lisica-v-chorwacja-wyrok-europejskiego-520654490>
8. Зосимов проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 7 липня 2016 року (заява № 4322/06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c94#Text
9. Родіонов проти Росії : рішення Європейського суду з прав людини від 11 грудня 2018 року (заява № 9106/09). URL: <https://apkrfkod.ru/pract/informatsiia-o-postanovlenii-espch-ot-11122018-po-delu-rodionov-rodionov-protiv-rossiiskoi-federatsii-zhaloba-n-910609/>

References:

1. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. vid 04 lystopada 1950 roku. Uriadovyi kurier. 2010. № 215. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
2. Fulei T.I. (2015). Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny pry zdiisnenni pravosuddia: Naukovo-metodychnyi posibnyk dlia suddiv. [Application of practice of the European Court of Human Rights by the implementation of justice: A scientific and methodological handbook for judges]. 2-he vyd. vypr., dopov. K., 2015. 208 s. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/232716.pdf> [in Ukrainian].
3. Butenko S. (2018). Zastosuvannia pravovykh pozytsii yevropeiskoho sudu z prav liudyny shchodo prava na pryvatnist dlia zakhystu vid nezakonnoho vtruchannia pid chas kryminalnoho provadzhennia [Application of legal views of the European Court of Human Rights as for the privacy right for the protection against unlawful interference during criminal proceedings]. Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu. 2018. № 1. S. 21–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_1_5. [in Ukrainian].
4. Khimiak Yu.B. (2010). Zakhyst prava na povahu do zhytla u praktytsi Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny (kryminalno-pravovyi aspekt) [Protection of right to respect for housing in the practice of the European Court of Human Rights (criminal law aspect)]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2010. № 3. S. 261–265. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/23624> [in Ukrainian].
5. Kvasha O.O. (2007). Zakhyst prava na povahu do zhytla u praktytsi Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny [Protection of right to respect for housing in the practice of the European Court of Human Rights] / O.O. Kvasha, H.Yu. Runov. Pravova derzhava. 2007. Vypusk 18. S. 382. [in Ukrainian].
6. Salii P.I. (2014). Pytannia nedotorkannosti zhytla ta inshoho volodinnia osoby v konteksti Konstytutsii ta chynnoho zakonodavstva Ukrainy, Yevropeiskoi konventsii pro zakhyst prav liudyny y osnovopolozhnykh svobod ta praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [The matter of the inviolability of housing and other property of a person in the context of the Constitution and current laws of Ukraine, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the European Court of Human Rights]. Yurydychna nauka. 2014. № 2. S. 104–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_2_11. [in Ukrainian].
7. Lisika proty Khorvatii: rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Lisica vs Croatia: the judgement of the European Court of Human Rights]. vid 25 liutoho 2010 roku (zaiava № 20100/06). URL: <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/orzeczenia-sadow/20100-06-lisica-v-chorwacja-wyrok-europejskiego-520654490> [in Ukrainian].
8. Zosymov proty Ukrainy: rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Zosimov vs Ukraine: the judgement of the European Court of Human Rights]. vid 07 lypnia 2016 roku (zaiava № 4322/06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c94#Text [in Ukrainian].
9. Rodionov proty Rosii: rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Rodionov vs Russia: the judgement of the European Court of Human Rights]. vid 11 hrudnia 2018 roku (zaiava № 9106/09). URL: <https://apkrfkod.ru/pract/informatsiia-o-postanovlenii-espch-ot-11122018-po-delu-rodionov-rodionov-protiv-rossiiskoi-federatsii-zhaloba-n-910609/> [in Ukrainian].